

BIBLIJA I LJUDSKA PRAVA. RAZMIŠLJANJE U PERSPEKTIVI PASTORALA MLADIH*

CESARE BISSOLI

Pontificia Università Salesiana
Piazza Ateneo Salesiano, 1
00139 Roma
Italia

Primljeno: 25. 4. 2003.
Pregledni članak
UDK 257-053.2
22.08:341.231.14

Sažetak

Autor ukratko iznosi poimanje ljudskih prava u Bibliji u perspektivi današnjeg pastoralala mladih. U Bibliji se tako posebno ističe pravo na život, pravo siromašnoga i slaboga, pravičnost, ostvarivanje prava u svakodnevnom životu i, napose, pravo ljubavi. Prihvaćajući biblijsku baštinu i napose Isusov poziv, Crkva je uvijek pozvana založiti se za obranu prava svake ljudske osobe. Starozavjetno i novozavjetno biblijsko viđenje pokazuju kako je Božje pravo posebno zainteresirano za život čovjeka. Uskršno otajstvo je temelj, jamstvo i nada prava čovjeka.

Ključne riječi: pravo u Bibliji, pastoral mladih

Članak raspravlja o pravima (mladog) čovjeka kao o nužnom i hitnom čimbeniku za dijalog ili sučeljavanje kako bi se zamčilo dostojanstvo osobe.

Taj je zahtjev ujedno povezan i s nastojanjem da se načini Europski ustav, ali se ljudska prava traže i ističu i na svjetskim konferencijama o razvoju, npr. nedavno u Johannesburgu, ili pak u nekim dijelovima svijeta gdje postoje stalne napetosti, kao što je npr. odnos između Izraela i Palestine, između Sjedinjenih Američkih Država i Iraka, a gdje su upravo prava nepokretnih i slabih (žene, starci i djeca) izložena teškim povredama. I kada je riječ o školi i njezinoj mogućoj obnovi, riječ o pravima je temelj sveukupnog razgovora. Napokon, zašto se je upravo u odgojnom procesu važno sučeliti s tom temom? Što o tome kaže Biblija.

ISTAKNUTO SUODGOVORNO ZANIMANJE

Kao kršćani uočavamo milost i odgovornost posebnog doprinosa nas kršćana (i naše braće Židova): za ljudska se prava zanimamo *s gledišta Biblije*. Uvjereni smo naime kao i mnogi drugi da je Deklaracija o ljudskim pravima u svojim različitim verzijama, od Američke i Francuske revolucije pa do Povelje iz San Francisca koju su prihvatili Ujedinjeni narodi nakon Drugoga svjetskog rata, u mnogočemu pod *određenim utjecajem hebrejsko-kršćanskog iskustva čiji su simbolički zakonici Dekalog i Govor na Gori*. Drugim riječima, držimo

* Naslov izvornika: *Bibbia e diritti umani: una riflessione in prospettiva di pastorale giovanile*, u: »Note di pastorale giovanile« 37(2003)1, 51-64.

da je kritičko čitanje Svetoga pisma, pozornost kako bi se izbjegle neprilичne projekcije modernih poimanja, ali ujedno spremno u njima uočiti povratne ljudske konstante, pouzdan doprinos u kojega se možemo pouzdati zbog izvanredne povijesti učinaka što ih je dosad proizvelo na etičkom i pravnom području.¹ Jasno je da je za vjernika svjetlo Biblije više od puke povijesne činjenice, jer ima snagu Božje riječi pomoću koje se može provesti vrijednosno razlučivanje različitih prijedloga.

Tema ljudskih prava, kako se danas nadaje, svojstvena je modernom vremenu te je blisko povezana s potvrđivanjem načela pojedinačne i društvene slobode. Predstavlja se u kategorijama koje su općenite u izjavama pa prema tome teže daljnjim potankim pojašnjavanjima, ali je njihov sadržaj u svojoj biti prastar te se u vezi s njime mnogi u mnogočemu slažu. Upravo se na toj razini može započeti sučeljavanje s Biblijom. Dajmo prema tome »ljudskim pravima« njihovo prvotno značenje, koje se priznaje sve do danas, barem u velikim izjavama, onoga što odgovara ljudskoj osobi kao takvoj, s obzirom na njezino dostojanstvo, pomoću postizanja pravde i solidarnosti.

Jasno je da se možemo osvrnuti samo na neke vidove toga problema, koji je puno složeniji i kada je riječ o humanističkim (pravnim) znanostima, kao i na strogo egzegetskom području, a da se i ne govori o onom pedagoškom.

Cjelokupni problem promatramo s naglašenog pastoralnog gledišta, pa prema tome u skladu s jednostavnom i jasnom logikom. Naše ćemo razmatranje podijeliti u tri dijela: sažet opći pregled biblijskog izvora o ljudskim pravima, bitne točke u dvama Savezima te neki zaključci s obzirom na odgojno komuniciranje.

VELIKI TRENUCI BIBLIJSKOG SVJEDOČENJA

»Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva.«

(Izl 20,2)

Čitajući Pismo, od prvih stranica Knjige Postanka, imamo jasnu ideju da su Bog i čovjek na neki način povezali svoje sudbine, kao stvarnost i njezina slika (usp. *Post* 1,26). »Bog za život čovjeka, čovjek koji prihvaća i ljubi život kao Božju volju« (A. Heschel).

U vrijeme početaka: pravo na život

»Od čovjeka za njegovu drugu tražit ću obračun za ljudski život.«

(*Post* 9,5)

Bilo bi to dovoljno da se izrazi biblijsko težište svakog govora o ljudskim pravima. Ali upravo snaga tog izričaja koji se postavlja kao alternativa svakom prirodnom, laičkom ili čisto razumskom poimanju ljudskih prava, zahtijeva pojašnjenje i produbljenje, jer se u zapadnoj povijesti dogodilo da je upravo religiozni temelj prava shvaćen kao njihova zapreka i otuđenje. Spomenut ćemo nadalje glavne povijesne trenutke u kojima se pojavljuje naš predmet, a zatim ćemo se usredotočiti na ponajveće tematske sadržaje.

Na početku Svete knjige nailazimo na opsežan prikaz postanka svemira i čovjeka pa prema tome i na početke prava, od kojih je prvo pravo na život (*Post* 1-11).

To se pravo spontano ukorjenjuje u stvaralački čin (usp. *Post* 1,26-28). Na dramatičan i paradoksalan način dolazi na

¹ Usp. *La Chiesa e i diritti dell'uomo*, u: »Concilium« 15(1979)4 (tematski broj).

svjetlo s poviješću Kaina: ako je potpuno osuđen onaj tko ubija bližnjega ukoliko je njegov brat, isto je tako osuđen i onaj koji ubija ubojicu (*Post* 4,10.16) blokirajući tako onu dinamiku osvete čiji je bezočni prvak Lamek (usp. *Post* 4,23-24). Osveta za Bibliju nije nikada neko pravo. Zakon odmazde temeljni je kriterij prava (= kazna ne smije nikada nadići krivnju). Isus će doći do toga da ustvrdi, u svjetlu Božjega očinstva, dužnost (pravo-dar) praštanja bez mjere (usp. *Mt* 18,21-35). *Ne zaboravimo da u Bibliji pravo na život po Božjem poimanju prethodi svakom drugom pravu, motivira ga i njime je zaštićen.*

U vrijeme Izraelovih početaka: pravo siromašnoga i slaboga

*»Ne izvrci pravice
došljaku ni siroti
i ne uzimaj u zalog
haljine udovici.«
(Pnz 24,17)*

Oslobođenje iz Egipta i ulazak u Obećanu zemlju postaje paradigmatički kodeks za Božji narod. Odgovornost za to preuzima najstariji kodeks: kodeks Saveza, koji je smješten u sveti okvir saveza na Sinaju (*Izl* 20,24-23,19). Tu kao ulazna vrata nalazimo Dekalog (*Izl* 20,1-17), s poznatim apodiktičkim tvrdnjama koje se odnose na život, na dostojanstvo i na svojstva svake osobe. Spomenuli smo velik utjecaj Dekaloga na sve izjave o ljudskim pravima u kršćanskoj povijesti. Slijede ih razni zakoni koji usavršavaju pravo na život pomoću tvrdnje o dva pravna poretka: reguliranje nasilja (*Izl* 21-22) i vršenje pravde, posebice u korist siromaha, među koje su uključeni siromasi, udovice i stranci (*Izl* 23). U kodeksu Ponovljenog zakona (*Pnz* 5-26) govor o pravima poprma ljudski profil, postajući u kontekstu *Ponovljenog zakona*

najviša povelja o ljudskim pravima u skladu s biblijskom objavom prije Isusa, a na koju se nadovezuje i sam Isus.

Ponovno proročko čitanje: pravo pravičnosti

*»Objavljeno ti je, čovječe, što je dobro,
što Jahve traži od tebe:
samo činiti pravicu,
milosrđe ljubiti
i smjerno sa svojim Bogom hoditi.«
(Mih 6,8)*

Dobro je poznato da proroci predstavljaju kritičku Izraelovu savjest. Oni su to kao Božji ljudi. Zahvaljujući njima religijska sastavnica više nije samo dio kulturalnoga prava, nego duša svakoga ljudskoga prava, posebice što se tiče pravednosti u životu društva. Budući da je Bog pravedan, pravednost mora poplaviti Izrael kao što voda prodire u more. Napose Amos (1-2; 5,4-27; 8, 1-8), a zatim Hošea (4,1-3; 6,7-7,7), Izaija (1,10-28; 3,1-26; 5,8-24; 58,1-14), Mihej (2,1-5; 3,1-4; 7, 1-7), Jeremija (5,1-9; 9,1-8) imaju čitava poglavlja proglašavanja nepravde pa prema tome i potvrdu prava na cjelovit fizički i moralan život. Drevne sinajske zabrane, koje je obnovila ona anonimna proročka škola koja je sastavila Ponovljeni zakon, aktualizirane su i na njih se upozorava kao na pravila koja vrijede i danas kako bi Izrael mogao postojati kao zajednica, Božji narod, jer »mir će biti djelo pravde, a plod pravednosti – trajan pokoj i uzdanje« (*Iz* 32,17). Savršeni izričaj tog zalaganja, gotovo proglas (izjava o pravima čovjeka u biblijskom ključu), sakupljen je u *Ps* 72, za koji je izravno odgovorna najviša vlast, tj. kralj: »On će spasiti siromaha koji uzdiše, nevoljnika koji pomoćnika nema; smilovat će se ubogu i siromahu i spasit će život nevoljniku: oslobodit će ih nepravde i na-

silja, jer je dragocjena u njegovim očima krv njihova« (r. 12-14).

Vrijedno je *s obzirom na djelovanje* spomenuti hrabre Natanove nastupe pred Davidovim protupravnim prisvajanjem (usp. *Sam* 11-12) kao i Ilijin nastup pred Ahabom u vezi s Nabotovim vinogradom (1 *Kr* 21). Istinu govoreći, u Izraelu je vlast (kraljevi) manje primjerna u obrani prava. *Je li riječ o nepovjerenju u ljudske sposobnosti da utemelje i održe pravo? Sigurno je da u Bibliji pravo brane proroci te da u njoj pravo očituje prije proročku nego li pravnu dušu.*

Mudrosno shvaćanje: svakodnevni život je mjesto prava

*»Zakon koji nam je Mojsije odredio...
On je mudrosti pun.«
(Sir 24,23-25)*

Mudrosna predaja s opsežnim skupom svojih spisa (*Izr, Prop, Mudr, Sir*) ne predstavlja specifičnu raspravu o pravima ili dužnostima. Bolje rečeno, na svojim najstarijim stranicama mudrosna predaja podsjeća na brojne norme koje valja obdržavati kako bi se imao sretan život. Tako je u salomonskim zbirkama Izreka (pogl. 10-29) i u Knjizi Sirahovoj, koja na neki način čita Dekalog i primjenjuje ga na razna životna okruženja.

S mudracima, zajedno s normama kodificiranima u Tori, iskustvo postaje škola prava i dužnosti. Nastaje određena vrsta pravnih načela na nepravni način, koja pokazuje koliko kodeksi saveza traže da postanu svakodnevno tijelo i krv.

Izvan životne provjere, prava su apstraktna tvrdnje. Tako prava i mudrost tvore spregu uzajamnog potpomaganja i jamče sretan život.

»Tko zatvori uho svoje pred vikom siromaha, i sam će vikati, ali ga neće nitko uslišati.« (Izr 21,13)

Na drugoj razini, koja je svojstvena novijim dijelovima mudrosnih tekstova, postoji vrlo visoko utemeljenje zakona, pa prema tome i pravni korpus: *»Zakon se shvaća kao živa objava žive prisutnosti Boga stvoritelja« (H. Cazelles) (Sir 24,22-47).² Tako se postiže znakovito združenje izvornog prava na život i dara-dužnosti mudrosti kako bi se moglo sretno ostvariti takvo pravo iz dana u dan (usp. Sir 16,24-30).*

Isusova novost: pravo ljubavi

*»Ali ja vam kažem:
ljubite neprijatelje.«
(Mt 5,44)*

Kasnije ćemo se nadovezati na Isusovo, da tako kažemo, »teoretsko« stajalište. Ovdje bilježimo dvije značajke crte koje iz bližega dodiruju područje prava.

Jedna proučava *Isusovu praksu*: više nego da iznosi nauk o pravima, Isus ih snažno, prokušano, univerzalno i postojano prakticira, što ga čini nezaboravnim. Preispitujući njegova djela, napose čudesa, vidimo da je potpuno na strani života potrebitih, siromašnih, bolesnih, udovica, djece, stranaca...; da ozdravlja, utažuje glad, brani, oslobađa, spasava (usp. *Mk* 1,32-34.40-45;2,1-3,6;6,32-44;7,1-13;12,28-34.41-44). Prispodoba o dobrom Samarijancu izražajna je slika njegova načina shvaćanja odnosa prema bližnjemu (usp. *Lk* 10,25-37). Petar će to ukratko izraziti u Kornelijevoj kući definirajući Isusa kao onoga koji je *»prošao zemljom čineći dobro i ozdravljajući sve« (Dj 10,38).*

Isus zapravo čini djela pravde, ali – ovdje je već riječ o drugoj značajci – ostvaruje ih u skladu s *videnjem* koje ih ne zanemaruje, nego ih nadilazi, kao da želi dati radikalni-

² Usp. H. CAZELLES, *Loi Israélite*, u: *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, V, 497-530 (ovdje 524).

ju motivaciju i podršku. Riječ je o nečemu što stvarno nije strano drevnoj biblijskoj ploči prava, ali Isus sada do krajnosti izriče njihov smisao.

U sveukupno pravo Isus uvodi novo pravo (koje je dar!) na ljubav, pa prema tome i dužnost ljubavi prema svima, prema neprijateljima također: oni imaju pravo biti ljubljani jer su i oni djeca istoga Oca koji šalje svoje darove ne obespravljajući nikoga: »A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje, molite za one koji vas progone da budete sinovi svoga oca koji je na nebesima, jer on daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima« (Mt 5,44-45). Tu se otvoreno očituje, kao već u prvom savezu (ali s kako izvornom osobitošću!), otajstvo Boga kao nezaobilazna sastavnica svakog govora o ljudskim pravima. Taj imperativ, svakako sažet u kodeksima, ne može se prenijeti u strogo pravne kategorije. Pa ipak ima moć Isusove zapovijedi, koja se izjednačuje s njegovim drugim izjavama o pravima i dužnostima. Njegova smrt opraštajući pokazuje kako je on sam ozbiljno prihvatilo ono što je propovijedao. *Isus prema tome predlaže posebno pravo da se bude ljubljen, polazeći od onih koji su manje ljubljani. Riječ je o pravu koje je, premda se ne spominje u ljudskim deklaracijama, ostavilo trag u sjećanju Zapada. Posebno se doimlje činjenica što Francuska revolucija – ali i Američka – slobodom i jednakošću potvrđuju bratstvo!*

Crkva u vremenu: obrana prava

»Vapaji žetelaca dopriješe
do usiju Gospoda nad Vojskama.«
(Jak 5,4)

Prve kršćanske zajednice, podrijetlom iz židovstva, poznaju baštinu zakona i prava naslijeđenih iz biblijskog svijeta, pozna-

ju ih kao Božju zapovijed koju valja obdržavati³, pa o tome ne treba opširnije govoriti, imajući na umu da su i pisma prigodna. Prema tome, mirno su prihvaćeni, s dvostrukom konotacijom. Prva i temeljna je *kristološko nadahnuće* zbog čega svaki ljudski odnos valja shvatiti i ostvariti »u Gospodinu«, gdje vlada načelo agape: »Puni na dakle Zakona jest ljubav« (Rim 13,10).

Poznato nam je da su zajednice pozvane živjeti i da žive takvo iskustvo zajedništva te je dovoljno prisjetiti ga se – ovdje posreduje euharistijski spomen – da bi se rodilo poštivanje koje pokriva svaku poteškoću koja je posljedica siromaštva i nejednakosti dobara. Djela apostolska na to podsjećaju u glasovitom opisu prve zajednice (2,42-48; usp. i 6,1-6); Pavao to često spominje u svojim poslanicama: piše Korinćanima da prevladaju podjele i pronadu bratstvo u jedinstvenom Tijelu (usp. 1 Kor 12-14), kao što podsjeća i na obvezu sakupljanja za siromašne u Jeruzalemu (2 Kor 8-9).

Tu je zatim druga konotacija, koju možemo nazvati *proročkom*, a koja se pojavljuje kad zajednica ne ostvaruje Dekalog i druge zakone koji se tiču posebice siromaha i obveza pravde i prema građanskim ustanovama. Motivacija je uvijek u novom životu koji je Isus započeo i koji se neposredno proširuje u poštivanje zapovijedi Dekaloga (usp. Ef 4,17-22). Pišući Rimljanima, Pavao u pozitivnom smislu spominje dužnu počast građanskim vlastima (Rim 13,1-7). Na poseban se način čuje

³ Provedeno je istraživanje o sastavnim dijelovima prava u (živovskom, ali i u grčko-rimskom) okruženju u evanđeljima i kod Pavla. U prispodobama se spominje pravo s obzirom na otkaz (Mk 12,1-9), vlasništvo (Mt 13,44), dug i posudbu (Mt 18,23-35), posao (Mt 20,1-15), baštinu (Lk 15,11-32) i parnice (Lk 18,1-8). Kod Pavla: bračno pravo (Gal 3,15; 4,1sl), posvojenje (Rim 8,15.23), trgovina (2 Kor 1,22; Ef 1,14).

Jakovljevi glas. On obnavlja snažno upozorenje proroka na bogate gramzivcima koji dovode u pitanje temeljno pravo pravde: »De sada, bogataši, proplačite i zakukajte zbog nevolja koje će vas zadesiti!... Osudite i ubiste pravednika: on vam se ne suprotstavlja!« (*Jak* 5,1-6)

Posebno spominjemo dva biblijska motiva koji se ponajviše ističu kada je riječ o pravima i dužnostima. *Kućne ploče*, tj. oni kodeksi ponašanja koji se tiču prava i dužnosti među onima koji žive u istoj kući: muž i žena, roditelji i djeca, gospodari i robovi (usp. *Ef* 5,20-6,9; *Kol* 3,18-4,1). Sve je ispravno prema kriteriju »Krist, uzor podložnosti u ljubavi«, poradi čega se subjektivnost svakoga može poštivati u obostranom susretu koji predusreće: »Djeco, slušajte svoje roditelje u Gospodinu jer to je pravedno. ... A vi, očevi, ne srdite djece svoje, nego ih odgajajte stegom i urazumljivanjem Gospodnjim!« (*Ef* 6,1-4). »Šaljem ti ga – njega, srce svoje... Možda baš zato bi za čas odijeljen da ga dobiješ zauvijek – ne kao roba, nego više od roba, kao brata ljubljenoga« (*Fim* r. 12-16).

Znakovite su i *ploče kreposti i poroka* koje s pozitivne i negativne strane daju nazreti ono što jamči ili niječe poštivanje osoba (usp. *Gal* 5,13-23).

BIBLIJSKO VIĐENJE

»Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci.«
(Mt 7,12)

Odvijanje povijesnog pregleda omogućuje nam da pokušamo sintezu onih elemenata koje držimo konstantama biblijskog govora.

To činimo poštivajući specifičan smisao tekstova, tj. ne videći neposrednu praktičnu primjenu na temu ljudskih prava, ne-

go štoviše prihvaćajući motivacije za ono što se tiče odnosa prema ljudima. Samo odgovarajuće kulturalno posredovanje može dovesti do izravnog suočavanja. O tome ćemo govoriti u završnom dijelu.

Izraelovo pravo u Starom zavjetu

To je i naslov opsežnog djela profesora na Biblijskom institutu u Rimu, koji ukratko prikazuje aktualno stanje istraživanja o tom pitanju.⁴ U ovome dijelu slijedimo njegovo razmišljanje, nadopunjujući ga i drugim odgovarajućim doprinosima.⁵

Ako je matrica prava zajednička antičkom svijetu, tj. običajno pravo kao plod iskustva, akademske razrade pisara i odlučujućeg posredovanja vladara, biblijsko pravo predstavlja izvorne značajke koje ukazuju na njegov identitet.

U biblijskom svijetu pravo ne izriče toliko neko teoretsko načelo o pravome ili krivome, nego teži prema *osiguranju uspostavljanja mironosne situacije koju ugrožava djelatnost pojedinca ili zajednice*. Doista, najprikladniji izraz za pravo Izraela je *mišpat*, što naviješta nešto što treba obaviti i po čemu će se doći do neke normalne situacije (usp. *Izl* 20,24-23,19). Pojedinačna činjenica zatim postaje običaj, postaje pravno načelo, od kazuističkoga pravo postaje neosporivo, kao što je u Dekalogu. Važno je poimanje prava kao prava koje treba hitno usvojiti, prema tome kao nečega što proizlazi iz konkretnosti činjenica i teži k proizvodnji činjenica. Ono naime obuhvaća, u mjeri koja je osobito vezana uz praksu, i pojam kolektivne odgovornosti kao i pravo žrtve na nadoknadu. Prispo-

⁴ Usp. J. L. SKA, *Le droit d'Israel dans l'Ancien Testament*, u: F. MIES (ur.), *Bible et droit. L'esprit des lois*, Presses universitaires, Bruxelles 2001.

⁵ Za općenit pregled o »pravu i pravednosti« u Izraelu usp.: R. DE VAUX, *Le istituzioni dell'Antico Testamento*, Marietti, Casale 1964, str. 150-170.

doba o dobrom Samarijancu u Novom zavjetu zanimljivo je dolazište tog istog principa. Onoga tko je povrijeđen, valja spasiti. Pravo se poštiva kad ga se vrši. Konačni sud u *Mt* 25,31-46 razrješuje se u spasenju i osudi s obzirom na to je li se ili nije konkretno pomoglo, možemo reći spasilo, bijednika s bilo kojega gledišta. Božji sud dakle odgovara izravnom čovjekovom prihvaćanju ili odbacivanju bližnjega.

U takvom viđenju jasno izranja jedna od temeljnih značajki svakog govora o pravima: odnos *prava i pravednosti*. »Pravo i pravednost, s kraja na kraj Biblije uzajamno povezani, obilježuju trajnu potrebu savjesti. Takvo je propovijedanje prorokâ (*Am* 5,7.24; 6,12...; *Iz* 5,7.16...; *Jr* 4,2; 9,23...); takva je pouka mudracâ (*Izr* 2,9); to je jedna od glavnih crta mesijanske nade (*Iz* 1,27; 11, 5; 28,17...). Prvi pak ostvaritelj tog ideala jest Bog sâm (*Pz* 19,10; 89,15; 119,7...). 'Zar da ni Sudac svega svijeta ne radi pravo?' (*Post* 18,25).«⁶

Očito je da se ta sprega prava i pravednosti najbolje očituje na onome tko ih najmanje doživljava i kome su najpotrebniji, a to je *siromah*. Potreba osobe je konkretna mjera prava i ujedno čimbenik koji nužno zahtijeva njegovo poštivanje. To smo vidjeli u Tori pomoću trinoma skrbi za siromaha, udovicu i stranca, kao i u obilnom propovijedanju proroka, Isusa i apostola. Još se jednom pojavljuje kvaliteta prava kao hitno i vrlo konkretno pravo koje smo već prije spomenuli. S tim u vezi nužno valja spomenuti duboki, gotovo potpuno *etički* temelj hebrejskoga prava: ne odnosi se na proceduralna pravila, premda ona postoje (brojni obredni propisi), nego je uvijek i na radikalna način u središtu ljudskog života polazeći od onih koji su posljednji, s obzirom na pravdu i ispunjavanje svojih obveza, tako da prelazi u ljubav kako bi mogao biti istinska pravda.

Nakon što smo uočili te tri bitne značajke biblijskoga prava – hitnost djelovanja koja je povezana s (etičkom) pravdom u korist oštećenih – sada ćemo iznijeti nekoliko daljnjih bitnih elemenata.

Biblijsko je pravo uključeno u zakon, pa prema tome ima i *svečanost, štoviše svetost zakona*. Njime se ne može po volji manipulirati, nego dobiva nedodirljivost zakona u koji je uključeno. Kriterij nepovredivosti po sebi je svojstven biblijskom pravu, jasno povezan s važnošću njegova sadržaja i uzima u obzir unutarnji kulturalni razvoj. U tom smislu Dekalog izriče neotuđiva prava. Doista, sve do danas Dekalog je bio temelj modernim deklaracijama o ljudskim pravima, iako ne mora odražavati sve njihove specifične odredbe.

Posljednji smisao pravâ jasno daje prestižna riječ »*Tore*« u koju su ta pravâ uključena, ili normativno naučavanje, gdje se naime ističu *razlozi koji motiviraju specifični sadržaj prava*. U Bibliji nema imperativa bez indikativa koji proizlazi od Boga. U temelju Dekaloga nije »ti moraš«, nego »ti jesi«, tj. »izveden iz zemlje ropstva« (usp. *Izl* 20,2; *Pnz* 5,6). U izraelskoj zemlji nema prava bez religioznog spomena a da se u konačnici ne poziva na Božje ophođenje prema narodu. Oduzeti tu povijesnu religioznu sastavnicu (dodajemo pridjev povijesni, jer su se po sebi svi antički kodeksi pozivali na Boga: ali za Izraela je riječ o Bogu izlaska, o oslobođenju naroda kako bi ostao slobodan) znači oduzeti nešto životno i bitno od biblijskoga prava. Knjiga Ponovljenog zakona najbolje izriče taj identitet.

S tim religioznim temeljem povezana je povlastica da je to *zakon promaknut u*

⁶ J. GUILLET, »Pravo«, u: X. LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1969, st. 967-969, ovdje 968.

pustinji, u ničijoj zemlji. Monarhija, uobičajeni subjekt autoriteta nad pravima naroda u okruženju Srednjega istoka, tu je uključena jedino tako što je i sama podložna pravu (to smo već spomenuli govoreći o Davidu i Ahabu). Ne postoji ni specifično područje gdje se ta vlast vrši, neka vrsta povlaštene lokalizacije. Riječ je o »osobnom pravu« koje prati osobe kao takve u svako vrijeme i na svakome mjestu. Mojsije je poput kralja Jošije posrednik, a ne utemeljitelj zakona.

Utemeljitelj je Bog ili, bolje rečeno, njegovo djelovanje u povijesti koje započinje stvaranjem ljudskoga života što ga on blagoslivlja i prema tome štiti, budući da je ljudski život stvarnost koja mu odgovara kao njegova »slika« (*Post* 1,26; 9,6), zbog čega život ima tako sveto obilježje da ne postoji mogućnost za novčanu naknadu kad ga se ne poštiva (usp. *Br* 35,31); savršeno se očituje u oslobođenju *izlaska*, pa prema tome u povijesnom uobličavanju naroda koji je, prema obećanju, usmjeren prema zemlji koja će uvijek ostati obećana. Stoga je biblijsko pravo toliko prisilno u specifičnim zahtjevima koliko nikada ne nalazi mjesto u kojemu se iscrpljuje, nego vrijedi za sva mjesta, ali nikada ne uspijeva pronaći vrijeme punog ostvarenja, predstavljajući se kao božanska utopija, tj. kao zahtjev koji treba uvijek ostvarivati, ali nije nikada ostvaren. Tako su velike i različite Božje misli za dobro čovjeka. Naime, upravo u Ponovljenom zakonu, koji bismo najbolje mogli definirati kao Povelju o ljudskim pravima prema Bibliji, »prikazuje društvo u kojemu ni u kojem slučaju ne smije biti siromaštva, u kojemu svi članovi moraju na isti način sudjelovati u stvaranju sreće. No da bi se to postiglo, govor o siromasima postaje govor o 'braći'. Pravo se proširuje u milosrđe. To je utopijski projekt koji *Lk* predlaže u prvoj zajednici Djela

apostolskih: 'Doista, nitko među njima nije oskudijevao' (4,34; usp. *Pnz* 15,4)⁷.

To temeljno poštivanje prava nad božanskim, štoviše Božja utopija za njegov narod, koja se zrelo razvija u Novom zavjetu, donosi druga značenja poimanju ljudskih prava, značenja koja ćemo ovdje samo ukratko spomenuti.

Pravični su i izraženi u *okviru saveza* u uobičajenom smislu tog izraza, *berit* ili Božja zakletva o vjernosti. To znači da autoritet čovjekova prava ne osigurava neki čovjek, pa bio to i kralj, nadahnut Bogom (npr. Hammurabi), nego sâm Bog. Nije međutim riječ o Bogu koji je tiranin, nego o Bogu koji je jamac čovjekova dostojanstva s obzirom na druge. Doista, savez potvrđuje zalaganje u obliku ugovora, suglasno. To omogućuje da se označi kako su s obzirom na prava i dužnosti svi jednaki pred Bogom: »U Starom zavjetu demokracija se rodila istoga trenutka kad i teokracija.«⁸ N. Lohfink uočava *podjelu moći* između proroka (izvor zakona shvaćen kao životno aktualiziranje antičkog prava), sudaca (pravne vlasti) i kralja (izvršne vlasti). Tako se shvaća proročka kritika države (kralja i njegovih suradnika). To nam pomaže i da shvatimo potrebu za slobodnim pristankom naroda s obzirom na zakon. Tako je na Sinaju (*Izl* 19,8 i 24,3.7), na Sihemu (*Jos* 24) i konačno, u idealnim crtama, u Ponovljenom zakonu. Odatle često proizlazi poticajni ton izraelskih kodeksa, posebno u Ponovljenom zakonu, koji je »propovijedani zakon«, poput onoga koji želi dotaknuti vršenje slobode, pred pravom čije se obdržavanje u konačnici te-

⁷ N. LOHFINK, *Il diritto e la misericordia. I codici giuridici nel Vicino Oriente antico e nella Bibbia*, u: ISTI, *All'ombra delle tue ali. Meditazioni sull'AT*, Piemme, Casale M. 2002, str. 70-89.

⁸ J. L. SKA, *Le droit d'Israël*, str. 31.

melji na slobodi i odgovornosti, koja je tako hitno postala djelatna.⁹

To pravo ima u Bibliji *jednu i to odlučujuću kaznu*. Sa sobom donosi sud spasenja i osude, koji se odmjerava prema pravoj vrijednosti poštovanog ili prekršenog prava-dužnosti. Budući da je riječ o ljudskim bićima koja su često u nepovoljnim situacijama, kao odlučujući kriterij pojavljuje se pozitivan ili negativan odnos prema ljudskoj osobi, točnije prema njezinom životnom zahtjevu, kao što i priliči osobi koja je Božja slika, štoviše Božji sin.

Težina i neizbježnost kazne jasno se pojavljuju u okviru blagoslova i prokletstva Saveza (*Pnz* 28), u riječima već navedenih proroka i apostola. Isus će tu zacrtati način na koji će se odvijati konačni sud (*Mt* 25,31-46).

Božje pravo je za život čovjeka (NZ)

Tako je naslovljena i jedna studija J. Blanka o »problemu ljudskih prava u Novom zavjetu«.¹⁰ Upotpunjujući ga drugim podacima, privodimo kraju naše istraživanja koje, govoreći o Isusovoj misli, u njoj nalazi i odlučujući oslonac. Prema tome, utemeljeno je sve svesti na raščlanjeno promatranje sljedećih točaka.

Nesumnjivo je da je *novozavjetno obzorje prilično drugačije*. Čini se da nestaje formalno poimanje prava (*mišpat*) (jedini spomen u *Mt* 23,23), dok je uvijek živ motiv pravde kao i skrbi za siromahe i obrana siromaha (usp. ono što je već prije rečeno o tome). Takva šutnja ima kao prvo tumačenje *društveno-političku destrukturalizaciju prvih kršćanskih zajednica* (ne postoji neka država niti kršćanska nacija kao što je ona hebrejska). Problemi društvene pravde čine se manje akutnima, iako, kao što smo spomenuli, ne nedostaju. Ta šutnja poseb-

no proizlazi »od toga što se sve veća važnost polagala na nutarnje stavove, odakle izvire praktično ponašanje, ali nadasve proizlazi otuda što i samo pravo, pa bilo ono i onako duboko osobno kao starozavjetno, s Evandeljem doživljava preobražaj«¹¹.

Ove posljednje riječi osvjetljavaju ispravnu perspektivu.

Isusovo stajalište o ljudskim pravima treba gledati potpuno *unutar svijeta saveza i zakona koje Isus sveukupno prihvaća*, pošti-va i živi, a koje ujedno i preoblikuje. Tu temeljnim kriterijem postaje načelo ispunjavanja bez ukidanja koje je dobro protumačeno u *Mt* 5,17.

Neprekidnost s obzirom na ljudska prava, posebice pravda u korist siromašnih, žena, grešnika i onih koji su na rubu, u potpunosti osvjetljava praksu Isusa i prve Crkve, tako da On, i oni koji su njegovi od početka, pokazuju puni rast proroka, kritičara i graditelja.

Ima međutim i još nečega više (a ne protiv ili stranoga). To je Isusovo religiozno poimanje – još jednom, kao u prvom savezu – štoviše *iskustvo Boga koje postaje odlučujuće* je širi prostora prava, ali ne zato da to pravo ukine, nego da ga na najbolji način potvrdi, izbavljajući ga od svakog formalističkog i čisto teoretskog suženja. J. Blank se poziva na tipičan podatak Novog zavjeta, koji proizlazi iz Staroga zavjeta, Filonovim posredovanjem: *Božja filantropija*, »Božja humanost« poziva čovjeka, o čemu jasno govori *Poslanica Titu* 3,4-6. Shvaćena u svjetlu kraljevstva koje dolazi u moći spasiti čovjeka, božanska filantropija koju Isus potvrđuje nazivajući Boga

⁹ N. LOHFINK, *Il diritto e la misericordia*, str. 86-89.

¹⁰ J. BLANK, *Il diritto di Dio è per la vita dell'uomo. Il problema dei diritti dell'uomo nel Nuovo Testamento*, u: »La Chiesa e i diritti dell'uomo«, u: »Concilium« 15(1979)4, 58-71.

¹¹ J. GUILLET, *Pravo*, ovdje st. 969.

ocem, ne očituje se kao obično ljubavno prihvaćanje čovjeka, nego kao odgovorno zauzimanje za njegovo puno spasenje. Kao što se već dogodilo u Starom zavjetu, »Bog nije samo višnji jamac pravnog poretka, podrijetlo i izvor svakoga prava – što je uobičajeno poimanje, nije na strani moćnika, nego ga se promatra kao onoga – i to samo njega – koji pomaže onima koji su bez ikakve pomoći u obrani svojih prava: slabe, siromašne, potlačene, nepravедno proganjane, udovice, siročad«¹². Zapravo, dobro gledajući, Isus u konačnici prihvaća i ispunjava zadatak koji pripada Mesiji prema *Iz* 11,1-10. I sam Pavlov pojam »pravедnosti – Božjega opravdanja«, koje na najviše pravo uzdiže božansko pravo ili pravедnost, ako prethodi svakom ljudskom pravu, ne samo da ga priznaje (ljudska pravda), nego ga štoviše obavija daljnjom moći i mogućnostima. Doista, božansko se pravo ostvaruje u činu potpune ljubavi Boga samoga prema svakom čovjeku, zbog čega je »Božje pravo čovjekov život« te prema tome utemeljuje i jamči ljudska prava koja se odnose na život osobe. »Pravda je konkretizacija ponašanja obilježenog ljubavlju.«¹³ »Sve dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima« (*Mt* 7,12). Pravo ljubavi i na ljubav, koje smo spomenuli, postaje transcendentalno pravo svakoga prava i jedina mogućnost ostvarivanja ljudskih prava, iako u nestalnosti ljudskih prilika. Kad je ljubav autentična, ona ne teži k podčinjavanju, nego k oslobođenju i rastu.¹⁴

S tog gledišta, održavajući postojanim i realističnim odnos vjere i ljubavi s ljudskim pravima svake osobe, bila ona vjernik ili ne, može se govoriti o *Pavlovom himnu ljubavi iz 1 Kor 13* kao o novom načinu govora o ljudskim pravima s kršćanskog motrišta ili pak također ustvrditi, kao što čini poneki duhovni pisac, da su blaženstva »najviša izjava o pravima« čovjeka s

Božjega gledišta. Samo ako se, ponavljamo to, uvijek jamči prijanjanje uz ovdje i sada osobe s njezinim konkretnim duhovnim i materijalnim potrebama. Ljubav-agape koju Pavao uzvisuje uvijek je »velikodušna, dobrotiva, ne zavidi, ne hvasta se, nije razdražljiva, ne raduje se nepravdi« (*1 Kor* 13,4-6), a Isusova blaženstva tiču se siromaha, uciviljenih, gladnih, onih koji su potrebiti milosrđa (to se još snažnije izriče u tekstu *Lk* 6,20-26). Isus je Božje čovjekoljublje koje se po suodgovornosti proteže na čovjekovo čovjekoljublje. U toj perspektivi nužno je govoriti o humanističkoj dimenziji ljudskih prava prema evanđelju, ili o kršćanskoj humanizaciji prava.

Upravo citirani tekstovi uvode i posljednji, bitni i tipični čimbenik za biblijsko shvaćanje »ljudskih prava«: *eshatološku sastavnicu*. Drugim riječima, poput svih ljudskih stvarnosti, priznanje čovjekova dostojanstva kad su u pitanju pravda i ljubav moći će se potpuno postići s onu stranu zemaljskog prostora. Dovoljno je podsjetiti, kao što je opsežno dokazao N. Lohfink, kako starozavjetni tekst koji je najprivrženiji govoru o pravima, *Ponovljeni zakon*, jest ujedno i onaj koji ih potvrđuje za povijesno okruženje koje u sadašnjosti ne postoji (riječ je o izlasku) te prema tome zadržava značajku čistog obećanja za budućnost koju samo Bog poznaje.¹⁵ Što se tiče Isusa (analogno Pavlu i drugim apostolima), njegov način potvrđivanja prava siromaha i potlačenih, koji je sadržan u blaženstvima i u drugim pripovijestima, kao onoj o Lazaru i o bezočnom bogatašu (*Lk* 16, 19-31), potpuno će se ostvariti samo konačnim dolaskom Kraljevstva.

¹² J. BLANK, *Il diritto di Dio è per la vita dell'uomo*, str. 66.

¹³ *Isto*, str. 71.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ N. LOHFINK, *Il diritto e la misericordia*, str. 88-89.

To ne znači nezalaganje u današnjici, nego se po Isusovu primjeru daruje daljnja energija u svakodnevnom zalaganju za prava: otkriva se realizam koji oduzima svaki zahtjev i iluziju da se učini sve i odmah te se ujedno nudi i hrabra svijest da se nikad nije učinilo dovoljno ako se želi biti na visini Božjih misli za čovjekov razvitak.

NEKOLIKO PRAKTIČNIH SMJERNICA

Crkva živo sudjeluje u onome što se odnosi na pitanja ljudskih prava, napose polazeći od II. vatikanskog sabora (prisjetimo se načela o vjerskoj slobodi i drugim temama u *Gaudium et Spes*) i u velikoj mjeri od učiteljstva posljednjih papa, Ivana XXIII (*Pacem in terris*), Pavla VI (*Populorum Progressio*) te napose Ivana Pavla II, od *Redemptor Hominis* do *Centesimus Annus*. Nema se što prigovoriti, budući da se biblijsko viđenje u kršćanskoj optici opravdano ulijeva u učiteljsku i katehetsku¹⁶ aktualizaciju i u ortopraksu vjernika koji se zalažu za ljudska prava. Istina je međutim da biblijska činjenica ostaje nezamjenjiva kao izvor s obzirom na kanale, te se prema tome u fazi djelovanja može misliti na biblijsko-katehetski put koji je u vezi s našom temom.

Sada ćemo ukratko iznijeti najvažnije pravce biblijskog doprinosa koji na neki način otkrivaju uporišta koja mogu poslužiti za usporedbu i kritički dijalog s ljudskim, laičkim poimanjima.

Ispravan smještaj biblijskog doprinosa

Pogled na povijesna biblijska svjedočanstva kad je riječ o ljudskim pravima sa sobom nosi neizbježnu izmiješanost ili razliku od modernog govora. U tom će se gledištu morati izbjeći anakronizmi, kao što bi npr. bilo htjeti redom pronaći moderne

pojmove građanskih sloboda i poštivanje prava u demokratskim okvirima. Ne možemo to učiniti iz dva razloga: prvi je različito povijesno, kulturalno i društveno okruženje, a drugi je u tome što je biblijski govor izravno vjerska »objava«. Ali upravo stoga što je religijsko – ovdje dolazimo do središnje točke čitavog razmišljanja o našoj temi – biblijsko viđenje je konvergentno s govorom o pravima, ukoliko je riječ o religiji po mjeri čovjeka, koja, ako naizgled ne raspravlja o pravima, intimno ih dotiče, poput onoga koji se kod neke biljke zanima za korijenje. Doista, u samoj je Bibliji odmah došlo do konkretne primjene: činjenica je, i to ne marginalna, da postoje zakoni koji imaju društvenu valjanost u dvama Zavjetima. To smo već spomenuli. Nakon završetka istraživanja možemo ustvrditi: *biblijski doprinos nije usmjeren na »kako« nego na »zašto«, ne na pojedinačne kodifikacije nego na nadahnute motivacije, a te kriterije prate mnogobrojni primjeri, kao što su Dekalog, veliki zakonodavni kodeksi, nezamjetljivo ali izvrsno posredovanje Isusa i apostola u korist siromaha*. Tako je taj biblijski doprinos, kao što smo već spomenuli, utjecao na daljnju doktrinarnu razradu u okviru Crkve, ali i na laičkom području.

Teološko utemeljenje i humanistička istaknutost biblijskog viđenja

Znamo da je tema ljudskih prava, kako se danas predstavlja, svojstvena modernom

¹⁶ Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, posebice brojeve 1877-1948; talijanski *Katekizam za odrasle*, br. 1097. U najnovijim *Pastoralnim smjernicama* talijanske Crkve, biskupi sasvim jasno kažu: »Kršćanstvo ne može prihvatiti logiku jačega, ideju da su siromašni, iskorištavani i ponizni neizbježan rezultat tijeka povijesti... Siromah, putnik, stranac nisu bilo kakvi građani za Crkvu, upravo stoga što se ona prema njima okreće pokrenuta Kristovom ljubavlju, a ne iz nekog drugog razloga« (*Comunicare il vangelo in un mondo che cambia*, br. 43).

dobu i povezana s pojavom načela individualne i društvene slobode, ali je bit sadržaja vrlo stara i sveopća: riječ je o ljudskoj osobi i njezinu dostojanstvu.

Izrazivši to ponovno antropološki-pastoralno, pronalazimo valjane elemente za kritičko sučeljavanje s laičkim postavkama. Pojedinačno gledano, riječ je o sljedećem:

- Ljudska prava su u Bibliji zapravo *skup dobara koja se odnose na čovjeka kao takvoga*, prethode povijesnim prijelazima te se njima ne može manipulirati. Zajedno s određenjima potrebna im je i konkretizacija, a to zahtijevaju i sama ljudska prava.
- U Bibliji ljudska prava očituju *intimnu bipolarnost*: potvrđuju prava pojedinaца i prava drugih, ljudska prava i odnose u društvu, moja prava ali i dužnosti drugih prema meni, prava drugih kao i moja prava prema njima.
- U Bibliji je pravo konstitutivno povezano s *pravdom*, zbog čega ne postoji pravo ako nema pravde.
- U Bibliji ljudska prava nalaze svoj kamen kušnje u osobama koja često pate zbog pomanjkanja tih prava: *slabima i siromašnima*. Nasilni prisvajaci obično su bogati i moćni.
- U Bibliji se *konkretni oblici prava* koja se ponajviše spominju odnose prije svega na pravo na život, na dostojanstvo, slobodu, prihvaćanje stranca. Dekalog je njihov trajni oslonac, koji valja shvatiti prema spomenutom okruženju Objave. Jasno je da je pravo za Bibliju prije svega normativni izričaj *moralne vrijednosti*. Pravo i moral su neodvojivi jedno od drugoga.
- U Bibliji se pravo može opravdati na religioznoj razini (o tome će još biti riječi malo kasnije), a *svoju kodifikaciju na-*

lazi u dodiru s iskustvom, izostrava se pomoću mudrosti, poprima normativnost zakona te se prema tome traži i odgovarajuća kazna.

- U Bibliji se, konačno, ljudska prava obrazlažu pomoću neotudivog, nezaobilaznog i specifičnog temelja: *Božje vlasti u određenom smislu, o čemu govori biblijska objava, u dinamici Starog i Novog zavjeta (Isus Krist)*. U Bibliji ljudska prava postoje kao teološka činjenica. Savez je njihova izvorna paradigma.

Religiozni temelj vrijedit će dakle kao iskonsko polazište za pravi smisao (ne može ga se izvrtati), a ujedno i kao postojan oslonac smisla (ne može ga se zanemariti). Može se ustvrditi da se ne može govoriti o ljudskim pravima i djelotvorno ostvariti njihovo poštivanje ako se ne nadiđe čisto ljudski smisao govora, zbog onostranih razloga. Pravo i mistika međusobno se prožimlju. S druge strane, znajući da je pravo neke osobe uvijek i pravo te osobe, u određenom će kulturalnom okruženju biti veliko poslanje kršćanina da konkretnu dimenziju daje općim formulacijama, znajući da premda nijedan oblik ne ostvaruje potpuno riječ Božju, ona je poštovana kada poput kvasca prodre u masu.

- *Temeljna »krepost«* shvaćena kao snaga koja ostvaruje prava, u Bibliji nije prije svega pravda, nego *ljubav prema Bogu u svom povijesnom izričaju prema bližnjemu, koja se nadahnjuje i nalazi primjer u ljubavi koju Bog gaji prema nama koji smo njegovi bližnji*. Ljubav je naime ta koja u Bogu (i u Isusu) poprima nužno lice pravde i ostvaruje ju. Pravda je izričaj ljubavi, štoviše njezin prvotni i bitni izričaj. To znači da je za Bibliju *prvotno pravo svake osobe da bude ljubljena* onako kako je Bog ljubi, *i da ljubi* kao što Bog ljubi: ljubav je prvi

- izričaj pravde. Za Bibliju ne postoji »pravno« i ne bi se moglo kodificirati ni u jednoj izjavi, npr. pravu na mržnju, na getoizaciju... pa makar bila riječ i o neprijatelju.¹⁷ U seriju prava-dužnosti ulazi međutim pravo-dužnost da se opusti i bude oprosteno. Budući da je korijen prava milosrđe, svaka osoba ima pravo da ga nađe među ljudima onako kako ga vrši Bog. Ne shvaća se uzalud Isusa kao neospornog vođu u poštivanju ljudskih prava, snagom onog izvanrednog, božanskog načina postavljanja odnosa prema drugima, kao odnosa ljubavi. U sferu prava na ljubav očito ulazi svaki izričaj ljubavi, pa i prijekor i opomena (usp. *Heb* 12,4-13).
- U Bibliji govor o ljudskim pravima obuhvaća *svjedočenje dvaju zavjeta*, kojima se ne može protiviti kao da je riječ o lošem i dobrom govoru, nego ih valja prihvatiti kao dijelove jedinog Božjeg govora o čovjeku koji u Isusu nalazi gotov izričaj.

Pedagoško-katehetski prijedlog

Ovo je tek sažet nacrt za predstavljanje biblijskog viđenja o ljudskim pravima. Razlikujemo tri dijela:

Prvi dio: Tema ljudskih prava u religioznoj perspektivi

Proučavajući svijet iskustava (osobe, institucije, ideje), valja uočiti kako religiozna komponenta ulazi u temu, posebice kako i kada djeluje dobro odnosno loše.

Drugi dio: Biblijsko viđenje

- Istraživanje pojava: biblijska svjedočanstva (o tome smo već govorili u ovome članku)
- Starozavjetno poimanje; specifičnost Isusove prakse i misli (i o tome je već bilo govora)

- Odnos između laičke deklaracije o ljudskim pravima (usp. npr. Deklaraciju iz 1948. godine) i biblijskog viđenja: sličnosti, razlike, specifičan doprinos Biblije (o tome je također već bilo govora).
- Sučeljavanje s nekim temeljnim kategorijalnim sadržajima: ljudska osoba, siromah, pravda, sloboda (o tome vidi više u nekom biblijskom rječniku).

Treći dio: Povijesna aktualizacija

- Društveni nauk Crkve o ljudskim pravima i njegovo biblijsko ukorjenjenje.
- Kršćanska iskustva u promicanju ljudskih prava.

N.B. Specifični vidovi biblijskog govora o pravima mogu se prevesti u molitvu (*Lectio Divina*).

USKRSNO OTAJSTVO KAO TEMELJ, JAMSTVO I NADA PRAVÁ LJUDSKE OSOBE

Isusova smrt i uskrsnuće s pravom postaju simbolička slika svakog razmišljanja o ljudskim pravima.

- *Isusova smrt* sama je po sebi dramatično iskustvo prava na život, a još prije toga prava na istinu koja je očividno prešućena. Raspeti je javna slika povrede ljudskih prava. Stoga ostaje povijesni znak propasti i sloma prava zbog grijeha onih koji ga nisu htjeli ili znali poštivati.
- *Isusovo uskrsnuće* je potvrda prava čovjeka na prvotna životna dobra, na dostojanstvo, istinu, pravdu. U Isusu pra-

¹⁷ Kao što je poznata Kristova izreka koja se odnosi na Stari zavjet: »Ljubi bližnjega svoga i mrzi svoga neprijatelja«, taj se drugi dio ne nalazi ni u jednom zakonu. Valja je shvatiti kao »nećeš ljubiti svoga neprijatelja«. Tako se stvarno i događalo. Isus je usavršio zapovijed ljubavi uključujući sve, pa i neprijatelje (*Mt* 5, 43-48).

vo ne umire nego se, koliko god bilo oduzeto, ponovno vraća na svjetlost i pobjeđuje.

- *Pashalni spomen*, koji je ostvaren u euharistiji, najprikladnije je i najdjelotvornije religiozno predstavljanje prava osobe:
 - On nudi njihov *temelj*, a to je Božja ljubav prema čovjeku, Isusova ljubav koju je on svjedočio u životu i u kojoj je živio i samu smrt. On naime umirući oprašta protivnicima, tj. pomaže im da otkriju dar susreta s Božjim oprostjenjem, predlažući ga kao ljudsko pravo koje se oslanja na život i pouzdaje u Božje milosrđe.
 - On potvrđuje njegovu *jamstvo*: prakticiranje prava, u svjetlu evanđelja, nikad po sebi nema smisao konačnog poraza nego u krajnjem slučaju žrtvu njegova daljnjeg nošenja kao

što je to učinio Isus sve do polaganja svoga života. Uskrsnuće prava na život u Isusu jamči pravo svakoga tko živi kao Isus i u Isusu.

- On osigurava njegovu *nadu*: tko se objektivno zalaže za ljudska prava kao što je to činio Isus, osim što ostvaruje takve sigurne povijesne znakove konkretnog poštivanja koji izazivaju divljenje (usp. pozitivno djelovanje njegovih učenika), podržava i sigurnost da sjeme koje je bačeno zbog pravednosti, makar je maleno i koliko god bilo gaženo, za sebe ima vid kraljevstva, domovinu konačno ostvarenih prava, gdje ljudi »neće više gladovati ni žeđati, neće ih više paliti sunce nit ikakva žega... I otrt će Bog svaku suzu s očiju njihovih« (*Otk* 7,16-17).